

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:16, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: **16.01.2019**

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: **01.02.2019**

Sayfa / *Page*: 56-77

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK645>

Yazar / *Writer*:

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü Çağdaş Türk Lehçeleri ABD
ferhat.karabulut@cbu.edu.tr

CENGİZ DAĞCI'NIN VE CENGİZ AYTMATOV'UN ROMANLARINDA KOLHOZLAR VE KOLHOZ SİSTEMİNİN RUSLAŞTIRMADAKİ ROLÜ*

Öz

Bu çalışmada Sovyetler Birliğinin özellikle kırsalda uyguladığı Kolhoz Sistemi ve bu sistemin Türk hakları üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi Stalin baskı ve sömürü politikalarını uzun bir zaman dilimine ve geniş bir coğrafyaya yaymak ve ekonomik olarak ayakta durabilmek için insan doğasına aykırı politikalar izlemiştir. Bize göre, Stalin'in, Ruslaştırma ve asimilasyon yolunda uyguladığı politikaların başında yeni toprak ve ekonomi sistemi, yani kolhoz gelmektedir. Kolhoz, milli direnci ve milli bilinci sekteye uğratmada ve Türk soylu halkların mankurtlaşmasında en ölümcül ve en uzun soluklu darbe olmuştur.

Kolhoz, Rusça (*kollektivnoye hozoystvo*'dan kısaltma) bir kavram olup kolektif çiftlik demektir. 1920'li yıllarda ilk örneklerini gördüğümüz kolhoz sistemi, Stalin'n en önemli ve en kapsamlı politikası olarak 1930'ların başında yaygınlaşmaya başlamıştır. Kolektif çiftlikler, 1930'ların sonlarına doğru başta Türk dünyası olmak üzere tüm Sovyet coğrafyasına yayılmıştır. Kolektif Çiftlikler, Sovyet Hükümetinin halkın topraklarına el koyarak devletleştirdiği

büyük tarım alanlarıdır. Yeni ekonomik sistemle birlikte özel mülkiyet büyük oranda sona ermiş, milli kimlikler daha hızlı asimilasyona uğramış ve Ruslaştırmanın önündeki engeller nerdeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Kolhoz sistemi, Rusların yüzyıllardır Türkler üzerinde uyguladığı politikalar içinde bizce en son ve en ölümcül darbenin adıdır. Kolhozlar sayesinde, Sovyet hükümeti ve komünist parti, istediği her şeye çok kolay ve büyük oranda ulaşma imkanı bulmuştur.

Bu çalışmada kolhoz sisteminin kuruluş amacı, etkileri ve sonuçları ana hatlarıyla ortaya konacaktır. Bu sistemin, uygulamada ne tür bir etkiye ve sonuca sahip olduğu Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un romanları özelinde değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: kolhoz, Ruslaştırma, Türk dünyası, Aytmatov, Dağcı

KHOLHOZES IN SOME NOVELS OF CENGİZ DAĞCI AND CENGİZ AYTMATOV AND THE ROLE OF THE KHOLHOZ SYSTEM IN THE RUSSIFICATION

Abstract

Kolkhoz is a concept used for collective farm in Russian (kollektivnoye hozoystvo). The Kolkhoz system, which we saw in the 1920s, spread to the entire Soviet geography towards the end of the 1930s. Collective Farms are large agricultural areas that the Soviet Government nationalized by seizing the land of the people. With the new economic system, private ownership has largely ended, national identities have been more rapidly assimilated, and barriers to Russification have been virtually eliminated. The Kolkhoz system is the name of the last and most destructive impact in the Russian politics for centuries. Thanks to the kolkhoz, the Russians have found the opportunity to reach everything they want very easily and to a great extent.

In this study, the purpose, effects and results of the kolkhoz system will be outlined. The effect of this system on the application will be evaluated in some novels of Aytmatov and Dağcı.

Keywords: Kholhoz, Russification, Turkic World, Aytmatov, Dağcı

Giriş

Türkistan coğrafyasında, Sovyet hükümetinin uyguladığı politikaları daha iyi anlamak ve Türk soylu halkların (hatta Slavların) maruz kaldığı zulüm ve baskıları görebilmek için iki önemli hususun ayrıntılı bir şekilde ele alınması ve analiz edilmesi gerekir. İlk olarak kolhoz sistemi, bu alanda uygulanan politikalar ve ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmelidir. İkinci olarak ise genelde Sovyet sisteminin, özelde ise kolhoz sisteminin insan ve toplum merkezli aynası olan romanların birey-toplum ve yönetim bağlamında ele alınması gerekir. Türk soylu yazarlar tarafından yazılmış olan romanların tam anlamıyla analiz edilebilmesi ve bu romanlarda karşımıza çıkan kahramanların ve konuların tam anlamıyla neyi nasıl ve niçin yansıttığını görebilmemiz için mutlaka Kolhoz sistemine ve kolhoz sistemin romanlardaki yerine bakmamız lazımdır.

Türkiye’de kolhoz sistemi üzerinde ve romanlardaki kolhozlar ve yansımaları üzerinde yeterli çalışmanın yapıldığını söylemek güçtür. Sovyet sistemin iyi analiz edilebilmesi ve Türk soylu halkların romanlarının tam olarak analiz edilebilmesi için kolhoz sistemi her yönü ile ortaya konmalıdır. Yaptığımız çalışmalar neticesinde, kolhoz isteminin altı temel hedef/olgu üzerine inşa edildiğini veya altı temel noktada Sovyet sistemine önemli katkılar sunduğunu tespit ettik. Kolhoz sistemi tam olarak ortaya konmadan, hem Sovyet Sistemi hem de Türkiye dışı Türk dünyası romanları esaslı bir analize tabi tutulamayacaktır.

Kolhoz Sistemi; ekonomi, eğitim, kültür-sanat, askeriye-güvenlik, istihbarat ve basın-yayın alanında çok önemli roller üstlenmiştir. Bu çalışmada; kolhozun kuruluş felsefesi, temel işlevleri, doğurduğu sonuçlar, Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı’nın bazı romanlardaki yansımaları ele alınacaktır.¹

Kolhoz Sistemimin Fikren Oluşması ve İlk Uygulamalar

1917 yılında bir yıkım devralan Lenin, ülkeyi ayağa kaldırmak için başta yeni ekonomi politikaları olma üzere (NEP/ новая экономическая политика, НЭП)² yeni eğitim, ekonomi, sosyal, kültürel, siyasi ve tarım politikaları geliştirmeye başlamıştı. O, bu politikaları da tavizsiz bir şekilde daha çok Rus olmayan unsurlar üzerinde uygulamıştı. Yeni politikalarından etkilenen unsurların başında ise Türk halkları geliyordu. Türk coğrafyası, hem nüfus hem de yeraltı ve yerüstü zenginliği bakımından çok önemli idi. Bu nedenle Parti yönetimi, Türk halkları üzerinde daha fazla durmuş, yönetim politikalarını ve asimilasyon çalışmalarını özellikle birinci sırada tutmuştur.

1930’lu yıllara damgasını vuran kolhoz sisteminin nasıl ortaya çıktığını anlamak için 1920’li yıllarda uygulanan ekonomik politikalara bakmak gerekir. Lenin ilk olarak 21 Mart 1921 tarihinde NEP’i (Novaya Ekonomicheskaya Politika) yürürlüğe koymuştur. 1929 yılına kadar sürdürülen bu ekonomik sistemde, iki temel hedef güdülmüştür: Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak ve köylülerin karşı çıkışlarını önlemek (Cliff 1990: 53). Esas olarak köylülerin üzerine inşa edilen bu politika ile özel mülkiyet ortadan kalkacak ve köylü kendi toprağında karın tokluğuna çalışan yığınlara dönüşecektir. Dağınık halde yaşayan köylüler kolhozlarda bir araya getirilince daha kolay baskı altına alınacak ve daha verimli çalıştırılacaktır. Neticede bu sistem fakir köylüyü daha çok fakirleştirirken, eski *kulaklar* (zengin köylü) daha da zenginleşmiş, orta sınıf köylü içinden birçok yeni *kulak* çıkmıştır. *Kulaklar*, özel tüccarlar ile birlikte yoksul köylüleri sömürmeye başlamış ve bu durum 1928 yılına kadar sürmüştür.

NEP’in yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği’nin durumu Lenin tarafından beş farklı iktisadi yapıyı barındıran bir sistem olarak nitelendirilmiştir: Lenin’in

¹ Bir diğer önemli husus ise kuramsal altyapı ile ilgilidir. Sovyet Dönemi Türk romanlarının analiz edilmesinde mutlak surette Post-kolonyalist Kuram’ın (Post-colonialist Theory) ortaya koymuş olduğu verilerden, ilkelerden ve yöntemlerden faydalanılmalıdır.

² Yeni Ekonomik Politika (NEP, Rus новая экономическая политика, НЭП), 1921 yılında Vladimir Lenin tarafından geçici bir kampanya olarak önerilen bir Sovyet Rusya ekonomik politikasıydı. Lenin, NEP’i 1922’de “her ikisi de devlet kontrolüne tabi olan serbest bir pazar ve kapitalizmi” içerecek bir ekonomik sistem olarak nitelendirirken, sosyalleşmiş devlet işletmeleri de “kâr bazında” çalışacaktı. Bk. Lenin, V.I. (1973), s.184. Diğer politikalar: para reformunu (1922-1924) ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini içeriyordu. NEP politikası, NEPadam (нэпманы) adında yeni bir insan kategorisi yarattı. Joseph Stalin, 1928’de Yeni Ekonomik Politika’yı kaldırmıştır. NEP öncelikle yeni bir tarım politikasıydı. Bk. Vladimir (1932), s. 86. Bolşevikler, geleneksel köy yaşamını muhafazakâr ve geriye dönük olarak görüyorlardı. NEP ile devlet yalnızca özel mülkiyete izin verdi çünkü kolektif çiftçilik fikri güçlü bir muhalefetle karşılaştı. Richman, Sheldon (1981).

ifadesiyle “Birincisi, göçebe ya da yarı-göçebe köylü evleğinin sadece kendi hesabına çalıştığı ataerkil ekonomidir; ikincisi, ürünlerini piyasada satan küçük meta ekonomisi; üçüncüsü, kapitalistlerin, küçük özel kapitalistlerin ortaya çıktığı kapitalist ekonomi; dördüncüsü devlet kapitalizmi ve beşincisi sosyalizmdir” (akt. Bettelheim 1973: 20). 1920’li yılların başlarında sayıları hızla azalan kolhozların ve kooperatiflerin sayısı 1927 yılında yeniden artmıştır (Dobb 1968: 140-141, 210). 1929 yılında bütün çiftlikler arasındaki oranı yalnızca yüzde 4 olan kolektif çiftliklerin oranı 1931 yılına gelindiğinde bütün çiftliklerin yarısını aşmıştır (Columbia Electronic Encyclopedia, 2010). Bu sayının artışı Stalin tarafından olumlu olarak değerlendirilmiş ve sistemin tüm Sovyet topraklarına yayılmasının hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel alanda mutlak çözüm olduğu fikrine götürmüş olmalıdır. Devlet, ne tür ürünlerin üretileceğine, köylülere yaptıkları iş için ne kadar ürün bırakılacağına ve devlete ne kadar ürün gideceğine önceden kendi lehine karar verir olmuştur. Bu sisteme direnen çiftçiler zulüm görmüş, sürgüne gönderilmiş, hatta öldürülmüştür.

Kısaca NEP’ten sonra, yani planlı sanayi döneminde, ilkel birikime dayalı hızlı bir sanayileşme, köylülerin topraklarının ellerinden alınarak onların büyük makineleşmiş çiftliklere doldurulması ve böylece emek gücünün bir kısmının sanayiye aktararak tarım artığının kentsel nüfusa devredilmesine yönelik bir politika izlenmiştir (Cliff 1990: 122-123,134).

Lenin’in ve sonrasında özellikle Stalin’in inşa edip uyguladığı en önemli sistemlerden bir de Kolhoz sistemi olmuştur. Kolektif Çiftlik demek olan Kolhoz (Kolhoznoya Hozyaystvo), devletin icat ettiği en önemli sistemlerden biridir. Bizce kolhozlar, asimilasyon yolunda uygulanmış son vurucu ve öldürücü en önemli ekonomik, askeri, siyasi, eğitim, kültür, tarım politikasıdır. Yüzyıllardır Türk coğrafyasında uygulanan politikalar, Türk halklarının mukavemeti ile karşılaşmış ve çoğu zaman da akamete uğramıştır.³ Türk haklarının toprağa ve kültüre olan bağlılığı, Ruslara karşı direnci her zaman diri tutmuş, asimilasyonu başta büyük ölçüde önlemiş, sonraları ise en azından yavaşlatmıştır. Bu direnç 1917 yılına kadar sürmüştür. SSCB’nin ilk yıllarında oluşan olumlu hava, Lenin ve Stalin’in uyguladığı politikalarla dağılmış ve yerini iktidarın kılcal damarlara kadar işleyen politikaları almıştır. İktidarın kılcal damarlara kadar işleyen politikaları ise özellikle Kolhoz sisteminin sağladığı imkânlar ile kendine daha geniş bir etki alanı bulmuştur.

Bu sistem başlangıçta verimin artmasına değil tersine azalmasına neden oldu. Düşük üretkenlik ve hükümetin çiftlik üretimini yönlendirmesi, 1932-33’te yıkıcı bir kırsal kıtlığa neden oldu. *Kolektif Çiftçi Sözleşmesi* kapsamında (1935), bireysel çiftçilerin küçük bahçe arazileri ve birkaç evde evcil hayvan kullanımına ve üretimin yerel serbest piyasalarda satılmasına izin verilmiştir. Aşağıda özellikle Cengiz Aytmatov’un Toprak Ana ve Cemile’de gördüğümüz olumlu hava bu sözleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olumlu hava yani az da olsa özel mülkiyet ve fakir köylüye ev ve toprak verilmesi kararı kısa süre sonra tersine dönmüştür.

³ 1552 yılında Kazan’ın ve 1556 yılında Astrahan’ın işgali ile başlayan Türk halkları üzerindeki Rus etkisi ve Rus politikaları konusunda Akdes Nimet Kurat (1987), Zeki Velidi Togan (1959), Mehmet Saray (1999) ve Saadetin Gömeç (2003) önemli çalışmalar yapmışlardır. Çalışmanın esas konusu Çarlık dönemi Rus politikaları olmadığı için bu döneme ayrıntılı değinilmemiştir. Sovyetler Birliği döneminde uygulanan asimilasyon ve sömürü politikaları için özellikle Saray’ın ve Gömeç’in çalışmalarını ve Türk Dünyası El Kitabı (2001) önemlidir.

Sovyetler Birliği'nde kolektifleştirme 1938'de neredeyse tamamlanmıştır. Aslında hiç bitmeyen reformlar, yapılan değişiklikler, terk edilen politikalar Parti merkezinde planlanan ekonomilerle bağlantılı sorunların devam ettiğini gösteriyordu. Stalin sonrasında Ruslar lehine tam olarak işe yaramadığını gören hükümet, kolektif çiftlikleri birleştirme kararı aldı. 1950'lerin başında 254.000 rakamına ulaşarak büyük bir yekun tutan kolhoz sayısı, 1972'ye kadar tedrici olarak birleştirilmiş ve rakam 32.000 civarına gerilemiştir. Rakamsal olarak gerileyen kolektif çiftliklerin ortalama büyüklüğü üç kat artarak yaklaşık 3.000 hektara çıkmıştır. II. Dünya Savaşından önce kolхозlardaki 70 olan ortalama hane sayısı 1960 yılında 340'a yükselmiştir.

1958'de yeni yasalar, devletin, çiftlik ürünlerini doğrudan destekleme politikasını ortadan kaldırdı. 1969'da oluşturulan *Kolektif Çiftçi Kongresi*, özel arazilerin büyüklüğünü ve kurumsal gelir garantilerini ve sosyal sigortayı artırdı. 1970'lerde, üretimi artırmaya yönelik bir teşvik olarak, kolektif çiftçiler çeşitli mallar üzerinde kâr elde ettiler. Bu zamana kadar Sovyetler Birliği'ndeki ekili arazinin yaklaşık yarısı kolektiflerdi; Geri kalanların çoğu devlet çiftlikleri idi. Sovyetler Birliği ve Dođu Avrupa Blođu 1990'ların başlarında dağılınca, kolektif çiftlikler, zor bir geçişle yeni ve belirsiz sahiplenme ve yönetim biçimleri ile karşı karşıya kaldı. 1992'de, 7000 çiftlik, devlete ait olmayı sürdürürken, 9,000 kişi kendilerini şirket olarak kayda geçirdi. 2003 yılında, tarım arazilerinin satışına izin veren yasaların geçişiyle, Rus tarımında daha fazla değişiklik yapılması için temeller atılmıştır.

Merkezin Güçlenmesi ve Özel Mülkiyet Anlayışının Yok Olması

Sovyet iktidarının ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikaları istenen sonucu vermedi. İlk on yıl, ekonomik olarak yeniden yapılanma ve sistemi ayakta tutma gayretlerine ve bunun için uygulanan politikaların fiyaskolarına sahne oldu. Hatta yukarıda da görüldüğü üzere uygulanan yeni politikalar, kontrol edilemeyen bazı grupların doğmasına ve güçlenmesine neden oldu. Hedefinde ekonomik kalkınma ve toplumsal asimilasyon olan Stalin için bu hiç de iyi bir durum değildi. “1928 yılındaki tahıl krizinin ardından sayıları hızla artan kolhozların kurulmasındaki amaç, köy çiftliklerini bir araya getirerek krizden çıkmaktır. Stalin bu durumu da göz önünde bulundurarak kolektivizasyon politikasını başlatmış ve bunu devlet politikası haline getirmiştir. 15. Kongre'de alınan karar uyarınca da tüm bireysel çiftliklerin kolektifleştirilmesine başlanmıştır” (Yerkebulan 2010: 6, 11).

1930'lu yılların başında, *Tek Ülkede Sosyalizm politikasına* uygun olarak inşa edilen kolhoz sistemi, aslında “kulakları tasfiye etme” gizli hedefi ile sürdürülmüştür. Bu hedef daha da derinde tüm ülkenin kolhoz sistemine dahil edilmesini hedefliyordu. Kulaklar bir bahane idi ama asıl neden daha derinde ve önemliydi: Tüm Rus olmayan unsurların kontrol altına alınması, sömürülmesi ve asimile edilmesi. 1935 yılına gelindiğinde ailelerin yüzde 83.2'si kolektif çiftliklerdeydi (Hill 1989: 20-21). Kolhozlar nedeniyle ortaya çıkan kıtlıklar ve kitlesel ölümler bunu gösteriyordu. Görünürde üretimi ve pay dağıtımını artırmayı hedefleyen sistem, mahsulde büyük bir azalmaya neden oldu: Bu belki de planlı bir şekilde gerçekleştirildi. Az nüfus, az problem ve az tüketim demektir. Nitekim Rus olmayan unsurların nüfuslarında büyük bir oranda azalma meydana geldi. 1930'ların başında

Kazakistan'da bir milyondan fazla insan ölmüş,⁴ Ukrayna'da ise beş milyona yakın insan açlıktan/kıtlıktan (holdomor / Ukr. Golodomor)⁵ ve hastalıktan telef olmuştur.

V.M. Molotov tarafından hazırlanan ve 7. Kongre'ye sunulan raporda, 1935 yılı itibariyle ekonomik ve tarımsal kolektifleşmenin büyük ölçüde tamamlandığı beyan edilmiştir. Rapora göre, köylü ekonomisinin beşte dördünün kolhozlar içinde birleştiği, arazinin onda dokuzunun kolhozlara ve sovhozlara ait olduğu tespit edilmiştir. Yine bu dönemde, ekonominin, serbest piyasanın ilkeleri dışında düzenlenmesi gerektiği savunulmaktadır (Molotov 1936). 1936 yılında değiştirilen Anayasa ile yeni bir mülkiyet anlayışı böylece ortaya konmuştur. Bu ekonomik yapı, serbest piyasa dışında, mülkiyetin tümüyle devlete ait olduğu çok kontrollü ve çok bağımlı bir ekonomik yapıdır.

İkinci Beş Yıllık Plan'ın sonuna doğru, yani 1937 yılında, devlet mülkiyetinin (fabrikalar, işletmeler, yer altı ve yerüstü kaynakları, toprak ve gayrimenkuller, ormanlar, hayvanlar, v.d.) ülkenin üretim fonunun % 98.7'sine ulaştığını, kapitalist özel mülkiyetin tamamen tasfiye edildiği görülür. (Volin 2004: 112), 1939 yılının sonunda kolhoz üyelerinin sayısı nüfusun yüzde 46.1'ne (29 milyon) ulaşmıştır. (Sotsialisticheskoe Zemledelie 10 Ağustos 1940). Columbia Electronic Encyclopedia (2010) verilerine göre, kolhozlaşma 1938 yılına gelindiğinde neredeyse tamamlanmıştır.

Mihail Gorbaçov'la beraber 1986 yılındaki 17. Kongre'de kabul edilen programda farklı mülkiyet biçimlerinin teşvik edilmesi, yani devlet mülkiyeti yerine özel mülkiyetin yaygınlaştırılması benimsenmiştir. Bunun nedeni, kurulmuş olan mülkiyet ilişkilerinin Sovyet toplumunun ekonomik-toplumsal ilerlemesine engel olarak görülmesidir. Zaten kısa bir süre sonra 1987 yılında devlet işletmelerine ilişkin bir yasa yürürlüğe girecek ve işletme personeli mülk sahibi olarak tanımlanacaktır (Çkredov tarihsiz: 147152). 15 Aralık 1990'da toplanan Halk Temsilcileri Kongresi'nde kişisel mülkiyet yasası kabul edilmiş ve özel mülkiyete kapı aralanmıştır (Aktükün, 1995: 150). SSCB'de, 1917 yılında kabul edilen Toprak Kararnamesi ile şekil alan mülkiyet sistemi, 1990 yılında kabul edilen Toprak Reformu Yasası ile son bulmuştur.

Kimliksizleştirme ve Sömürü Sürecinde Kolhozların İşlevleri

Kolhozlar görünürde bir ekonomik tedbir veya toprak reformu olarak uygulanırsa da temelde bir sömürü ve kimliksizleştirme aracı olarak kullanılmıştır. Sovyet hükümeti, Çarlık döneminde yarım kalan projeleri gerçekleştirmek ve Ruslaştırma hedefine büyük ölçüde ulaşmak için yeterince

⁴ Kazakistan'da, Kazak felaketi olarak da bilinen soykırım (Kazak: Goloshekindik genotsid) 1930-1933 yıllarında, 1.5 milyon (muhtemelen 2 milyon kadar) insanın ölümüne neden olmuştur. Bu yıllarda, tüm Kazakların % 38'i öldü. Bu oran, diğer Türk hakları ile karşılaştırıldığında 1930'ların başında Sovyetlerin neden olduğu kıtlıklarda öldürülen en yüksek orandı. Bk. Volkava (2012); M. Қойгелдиев, Ә. Төлеубаев, Ж. Қасымбаев, т.б (2007); Pianiola (2001), 237-251; Pannier, Bruce (2007); "Son yıllardaki çeşitli çalışmalarda 2 milyon ile 4 milyon arası insan kaybı zikredilse de, kesin bir rakam telaffuz etmek mümkün görünmemektedir. Ülkedeki yaklaşık 40 milyon hayvanın 36 milyonu telef olmuştur (Kara 2007: 190); Kazak diasporası ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Gülnara Mendikulova, kolektifleştirme yılları ile ilgili demografik bilgilerin uzun yıllar boyu gizli tutulduğunu, esasında kolektifleştirmenin Kazaklara yönelik soykırım niteliğinde olduğunu belirtir (Mendikulova, 1997).

⁵ Holodomor (Україна: Голодомор); морити голодом 'den türetilmiş olup "açlıktan öldürmek" demektir. Holdomor, Sovyet dönemi Ukrayna'da 1932 ve 1933'te milyonlarca insanı öldüren insan yapımı bir kıtlıktır. Holdomor, Ukrayna'da aynı zamanda Terör-Kıtlık ve Kıtlık-Soykırım olarak veya 1932-33 Ukrayna Soykırımı olarak da adlandırılır. Holodomor sırasında, çoğunluğu etnik Ukraynalı olan milyonlarca insan, Ukrayna tarihinde benzeri görülmemiş bir felaketten dolayı açlıktan öldü. 2006'da Holodomor, Ukrayna ve diğer 15 ülke tarafından Sovyet hükümeti tarafından yürütülen Ukrayna halkının soykırımı olarak tanındı. Bk., Jones (2010), s 194; Graziosi (2005), s. 457; Boriak (2009).

planlı ve güçlü olmak zorundaydı. Rus olmayan unsurları hem kontrol altında tutabilmek için, hem de bu insanları işlevsel olarak kullanabilmek için Sovyet hükümeti bütün gücü tekelinde topladı ve bu gücü sonuna kadar kullandı.

Yukarıda kolhozların kuruluş süreci, kuruluş amacı ve sonuçları üzerinde durduk. Asıl amacını, halka refah ve mutluluk getirmek olarak ilan eden Komünist Parti, kolhozları, aslında Rus olmayan yerli halklar üzerinde uygulanmak istenen planların test merkezleri halinde inşa etmiştir. 1930'lu yılların sonuna doğru nerdeyse yüzde 98'e ulaşan kolhozlaşma süreci, hiç de yabana atılır bir süreç olmamıştır. Konu sadece bilimsel birtakım tespit ve tekliflerle geçirilecek bir önem arz etmez. Kolhozların işleyişi ve Sovyet işgali altındaki Türk dünyası içinde neden olduğu travmayı görmek için bu durumu yaşamış, gözlemlemiş ve analiz etmiş olan düşünür ve yazarlara da bakılmalıdır. Buna göre, toplumu ve bireyi en iyi gözlemleyebilen insanların başında romancılar gelir. Kolhozların romanlardaki yansımalarına geçmeden önce sömürü ve asimilasyon aracı olarak kolhozların nasıl ve hangi alanda etkili olduğunu kısaca özetlemek gerekir. Kolhozların; amaç, yöntem ve işleyişine baktığımız zaman Sovyet rejimine (Ruslara) şu alanlarda çok önemli katkılar sunduğunu görüyoruz:

1. *Ekonomik İşlev:* Tarım Alanlarının devletleştirilmesi ve ekonomik sömürü, sanayileşmenin hızlanması ile kültürel asimilasyonun hızlanması.
2. *Eğitim İşlevi:* Rus okullarının her yerde açılması, Rusça eğitimin zorunlu olması, tüm Kolхозlarda açılan okulların Partiye sempatan ve hizmetkar yetiştirmesi, Parti propagandası içeren ders kitaplarının yazılması ve tek tipleştirici müfredatın Merkezde belirlenmesi, Rusça gazete ve dergilerin Parti propagandası için kullanılması.
3. *Siyasi İşlevi:* İktidarın kılcallara kadar işlenmesi, yöneten-yönetilen ilişkisinin yöneten lehinde güçlenmesi, iktidarın gücünün görünür hale gelmesi, Komünist Partinin tartışmasız bir güç olması.
4. *Askeri İşlevi:* Merkezi ve taşradaki devlet unsurlarını güvenlik çemberine alması, daha kolay ve hızlı müdahale imkanı vermesi, az asker ve polisle daha etkin ve öldürücü tedbirler alması, yıldırma ve sindirmenin daha kolay gerçekleşmesi.
5. *İstihbarat İşlevi:* Merkeze en hızlı ve en etkili istihbaratın iletilmesi, tüm bilgi ve belgelerin eksiksiz toplanması ve hızlı tedbirlerle olumsuz davranışların veya düşüncelerin yok edilmesi, işpiyonculuk ile toplumsal barışın ve güvenin sarsılması, adam harcamanın olağan hale gelmesi.
6. *Kültür-Sanat –Spor İşlevi:* Rus kültürü ve Rusça temelleri kültürel, sanat ve spor faaliyetlerinin yaygınlaşması ve zorunlu hale getirilmesi, kültürel asimilasyonun kaçınılmaz hale gelmesi, hakim kültürün Rus kültürü olduğunun içselleştirilmesi.

1. Kolhozların Ekonomik İşlevi:

Stalin'in, "İlk Beş Yıllık Plan"ının (1929-1932) yetersiz kalması sonucu, İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937) çerçevesinde uygulamaya konan kolhoz sistemi, bozulan ekonomiye taze bir kan olarak görülmüştür. Bunun için yüzyıllardır yerli halkın özel mülkiyetinde olan topraklar ve üzerinde yer alan bütün mallar kanun gücü ile devlete devredilmiştir. Bu sayede halkın, mal ve beden gücü ile ürettiği ürünler doğrudan merkeze nakledilmeye başlanmıştır. Yerli halk, büyük bir

çiftlikte kendi topraklarında devlet için çalışan çiftçilere ve işçilere dönüşmüştür. Cliff, Kollektivizasyon ile tarım ürünlerinin sanayileşmenin gereklerine tabi kılındığını, köylülüğün üretim araçlarından özgürleştirildiğini, kalanların ise kolhozlarda yarı-işçi, yarı-köylü, yarı-köle olduğunu belirtmektedir (1990: 56-57). Sadece hayatta kalmak ve karnını doyurmak için çalışmak zorunda kalan halk, yaşam savaşı içinde milli kimlik ve kültür konusunu ikinci plana itmek zorunda kalmıştır. Karnını doyurmak, sağlıklı kalmak ve çocuklarını yaşatmak dışında başka bir amacı ve ideali olmayan ülküsüz bir kitle amaçlayan Parti yönetimi, önce açlık ve kıtlıklarla, sonrasında içselleştirme ile amacına önemli ölçüde ulaşmıştır.⁶ Kısaca devlet (ya da Parti) ekonomik olarak zenginleşirken, özellikle Rus olmayan halk (başta Türk soylu halklar ve diğer Slav halklar olmak üzere) fakirleşmiş ve milli idealini yitirmiştir.

2. Kolhozların Eğitim İşlevi:

Rus diline, tüm Sovyetler Birliği'nde üstün bir konum kazandırılmış, üst makamlarda görev alabilmek için iyi derece Rusça zorunlu hale getirilmiştir. Genelde eğitim özelde dil eğitimi alanında Kolhozlar çok önemli roller üstlenmiştir. Kolhozların içerisinde açılan Rus okulları, başta Rusça olmak üzere, Rus kültürünü ve Rus tarihini Türk soylu çocuklara empoze etmiş, onların zihin dünyasını şekillendirmiş ve Ruslaşma lehine oneli bir mesafe kat etmiştir. Anadilinin kullanımı kısıtlanmış ve çoğu zaman yasaklanmıştır. Rus okulları için merkezde (Moskova) planlanan ve basılan ders kitapları (özellikle tarih ve dil kitapları), kolhozlar için yayımlanan gazete ve dergiler, zaten yılmış ve ümitsizliğe düşmüş olan halkın dimağını nerdeyse tamamen dönüştürmüştür. Turan'ın vermiş olduğu bilgiye göre; "SSCB'de ders kitapları üzerinde Komünist Parti'nin sıkı denetimi mevcuttu. Ders kitapları Moskova'da Komünist Parti'nin ideolojik denetimi altında ve resmi bakış açısına göre yazdırılıyor, daha sonra diğer cumhuriyetlerin dillerine çevrilerek tüm SSCB okullarında okutuluyordu. SSCB okullarında eğitim sisteminin kurulmasından itibaren genel olarak iki türlü tarih dersi okutulmaktaydı. Bunlar Kadim Dünya Tarihi, Orta Asırlar Tarihi, Yeni Tarih ve En Yeni Tarih alt bölümlerinden oluşan Genel Tarih ile Rusya'da gerçekleşen Şubat 1917 devriminden ders kitabının basıldığı yıllara kadar geçen sürede SSCB'nin iç siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeleri ile dış politik gelişmelerin ele alındığı SSCB Tarihi dersleridir." (Turan, 2013: 276). Kolhoz sisteminden önce okulsuz olan köylerde yaşayan halk veya göçebe olarak bozkırlarda Rus etkisinden uzakta yaşayan yeni nesiller, kolhozlarda eğitilmiş ve sisteme itiraz etmeyen aksine sisteme hizmet eden bireyler haline getirilmişlerdir. 1930'lu yılların ortalarından itibaren Bolşevik rejimin ülkede hegemonyasını tamamen kurmasından sonra eski nesil tarihçilere baskı daha da artmış, tarihsel gerçeklere Marksist pencereden bakmayan tarihçiler PanTürkist, Troçkist, Zinoviyevci, Buharinci, milliyetçi ve yabancı devlet ajanı olmak gibi argümanlarla suçlanarak hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş ya da kurşuna dizilmişlerdir (Memmedov 2007: 217).

3. Kolhozların Siyasi İşlevi:

Michel Foucault'nun iktidar üzerinde yapmış olduğu tanım ve tespitlerin hemen hepsi, Sovyet liderleri ve hükümetleri için geçerli olmuştur. Önce Lenin, sonra Stalin, iktidarlarını güçlendirmek ve etkili kılmak için yeni aparatlar geliştirmişler ve halkı mutlak iktidar karşısında aciz hale getirmişlerdir. Foucault (1992) "Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinin sonunda modem iktidarı

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk., Menaf Turan SSCB'de Toprak Mülkiyeti Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 66, No. 3, 2011, ss. 307-332

"büyük bir gözaltı" olarak tanımlar. Ona göre, modern iktidar; çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, deliyi tımarhaneyeyle, askeri orduyla, suçluyu hapishaneyle kuşatarak, bireyselleştirmiş, kaydetmiş, sayısal hale getirmiş, egemen olmuştur. Herkes bir yerde kayıtlı hale gelince, denetim altında olacak, gözetim altında tutulacaklardır. (1992, s. 93-98). Foucault, Ocak 1976'da verdiği konferanslarda, iktidarın bir savaş olduğu görüşünün dışında, ekonomik ve baskıcı iktidar teorileri arasında da bir ayırım yapmıştır. Liberalizm ve Marksizm akımlarında görülen ekonomik teori, iktidarı kişinin bir mal gibi sahip olabildiği ya da vazgeçebildiği bir şey olarak görür. (aktaran Merquior 1986, s. 146-147). Kolhoz sisteminin başlaması ve yayılması ile ortaya Foucault'nun hapishane modeline benzer bir model çıkmıştır. Kolhozlar büyük bir hapishaneye, halk da büyük bir gözaltı durumuna düşmüştür. Kolхозlardan önce kendi toprağında, kısmen özgür yaşayan köylü, kolхозlarda hapsedilmiş, kontrol altına alınmış, sürekli gözetime tabi tutulmuş, herhangi bir olumsuz davranışa fırsat verilmemiştir. Bir ölçüde halk iktidarın aparatına dönüşmüş, araçlaşmış ve önemsizleşmiştir.

İktidarı⁷ tanımlarken *gözetim-hapishane* modelini örnek gösteren Foucault, piramit örneğini verir. Piramidin en tepesinde yönetici bulunur ve piramidin aşağısına doğru birbirine bağlı yönetenler ve yönetilenler yerleşir. Piramidin en tabanında ise mutlak yönetilenler vardır. Bunlar; çalışmak, üretmek ve yöneticilere karşı itaat etmekle yükümlüdürler. İşte Kolhoz sistemi tam da bu modeli inşa etmiştir. Kolhozlar sayesinde, Moskova'da oturan liderler ve parti yöneticileri, halkı çok kolay idare etmiş ve iktidarlarını güçlendirmişlerdir. Kolhoz ağaları mutlak itaat ile Partiye bağlı olduğu için merkezin iktidar boşluğu etkili bir şekilde doldurulmuştur.

4. Kolhozların Askeri/Güvenlik İşlevi:

Parti yönetiminin en çok önem verdiği konulardan biri de güvenlikti. Özellikle Türk halkları, önce Çar yönetimine karşı, sonra da SSCB yönetimine karşı daha dirençli ve daha isyankar olmuştu. Türk halklarının bir kısmı ise henüz yerleşik hayata geçmemişti. Yerleşik hayata geçenlerin çoğu da dağınık halde köylerde yaşıyordu. Şehirlerde yaşayanlar ise köylerden insan ve lojistik destek sağlıyorlardı. Geniş Türkistan bozkırlarında, bütün köyleri ve göçebe yaşayan toplulukları askeri olarak kontrol etmeleri mümkün değildi. Bunun için on binlerce askere ve kolluk gücüne ihtiyaç vardı. Ekonomik darboğaza giren Sovyet hükümeti, hem yeterli asker sayısı olarak hem de ekonomik olarak zorlanıyordu. İşte kolhozlar bu konuda da önemli bir katkı sağladı. Göçebe yaşayan ve/veya dağınık halde yüzlerce köyden oluşan bir halkı toplayarak bir tane Kolhozda sınırlayan hükümet, güvenlik işini Parti lehine çok kolay halletmiştir. Birkaç tane asker ve Komünist Parti için çalışan bir kolhoz ağası, yüzlerce askerle kapatılacak güvenlik açığını kapatmış ve nerdeyse sorunsuz bir yönetim sergilemiştir. Kolhozun sınırları içinde sürekli kontrol altında tutulan halk, her an tutuklanma, sürülme veya öldürülme tehlikesi yaşadığı için yılmış ve gelecek nesilleri milli şuardan uzak, daha pragmatik yetiştirme yolunu seçmiştir. "Köylülerin büyük çoğunluğu parti liderliğinin yeni politikalarına sempati duymuyordu. Dolayısıyla, 1929- 30'da tarım üzerindeki devlet kontrolünün genişletilmesi, milislerin, ordunun ve OGPU'nun⁸ gerektirdiği

⁷ Türk halkları üzerinde uygulanan Ruslaştırma politikaları ve iktidarın aparatları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk., (Karabulut , 2009; 65-96)

⁸ Obedinennoe Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie (Birleştirilmiş Devlet Siyasi Yönetimi [Siyasi Polis]. OGPU, 1955 yılına kadar muhafaza edilen, birçok zavallı insanın hayatlarını kaybettiği, ilk Sovyet İşçi Kamplarının (Gulag) oluşturulmasına başkanlık

şekilde, şehirlerden çok sayıda geçici yetkili makamlar ve tugaylar tarafından kırsal alanların işgal edilmesini gerektiriyordu. Köylerde devlet kontrolünün başlıca araçları, çoğu köyde bulunmayan parti hücreleri ya da köy sovyeti değil, genel yetkili temsilcilerdi”(Davies 1980:5).

5. Kolhozların İstihbarat İşlevi:

İktidarı korumak ve hatta sağlamlaştırmak için gerekli olan en önemli kurum, istihbarat kurumudur. Stalin iktidarını sağlamlaştırmak ve ömrünü uzatmak için istihbarata çok önem vermiştir. Bunun için istihbarat örgütleri kumuş⁹, bu örgütlerin serbest faaliyet göstermesi için ortamı uygun hale getirmiştir. Bu örgütlerin iyi ve verimli çalışması için ise öncelikli olarak insan kaynağına ve uygun bir sosyo-ekonomik yapıya ihtiyacı vardı. Kedisinden başka bütün yerli halkları düşman ve güvenilmez gören Sovyet hükümeti, bilgi kaynağını güçlendirmek ve genişletmek istemiştir. Bunun için ise para ve insan kaynağı yetersiz kalmıştır. Geniş Asya topraklarında ve diğer Slav coğrafyasında, olup bitenleri öğrenmek ve tehlikeyi yerinde tespit ve imha etmek için gerekli olan para ve insan kaynağı problemi de Kolhozlar sayesinde çözülmüştür. Kolhozlar, adeta Partiye bilgi aktaran merkezler durumuna gelmiştir. Partiye mutlak sadakat ile bağlanan Kolhoz ağaları; her haber, olay, belge ve bilgiyi partiye geciktirmeden aktarmış ve hükümete karşı en küçük olumsuz hareketi bile anında tespit ve imha etmiştir. Öyle ki sadece kolhoz ağaları değil, komşu komşuyu, aile bireyleri birbirini ispiyonlama eğilimine girmiştir. İktidarını kılcal damarlara kadar genişleten parti yöneticileri (Foucault'un hapishane ve piramit modelinde olduğu gibi), Kolhozlar sayesinde çok çabuk ve kolay istihbarat alarak isyanları başlamadan bastırmıştır. En önemlisi de halkın milli kimlik ve kültür konusunda konuşması, tartışması ve genç nesilleri uyandırması nerdeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu ise Ruslaştırma adına çok büyük bir etki yapmıştır. Halk zihinsel bir dönüşümle, iktidarı kısa bir sürede tartışmasız kabul etmiş, Rus kültürünü ve Rusçayı kendi milli değerlerinin yerine yerleştirmeye başlamıştır. Kolhoz sisteminde çoğu zaman ilişkiler güvensizlik üzerine inşa edildiği için en ufak bir olumsuzluk önce kolhoz ağalarına akabinde Parti yöneticilerine iletilmiş ve herhangi bir milli uyanış başlamadan bastırılmıştır.

6. Kolhozların Kültür-Sanat-Spor İşlevi:

etmiştir. OGPU, normal görevi olan muhalifler ve sabotajcıların köklerini kazımının yanı sıra, Rus Ortodoks Kilisesi dâhil birçok dini organizasyona da şiddetli bir şekilde baskı uygulamıştır.

⁹ 1917 Ekim Devrimi sonrasında, yeni kurulan SSCB'nin devlet başkanı olan Vladimir Lenin'in, halkı (ve kendi devrimci arkadaşlarını) kontrol etmek için bir organizasyona ihtiyacı vardır ve CHEKA'yı oluşturur. (Rusya Terörle Mücadele ve Sabotajlara Karşı Koyma Yüksek Komiserliği). 1918-1920 yılları arasındaki Rusya İç Savaşı esnasında, bir zamanlar Polonyalı bir aristokrat olan Felix Dzerzhinsky liderliğindeki CHEKA, binlerce vatandaşı tutuklamış, işkence yapmış ve infaz etmiştir. 1923 yılında henüz Felix Dzerzhinsky yönetiminde olan CHEKA, SSCB Halk Komiserleri Konseyi altında OGPU adı altında yeniden teşkilatlanmıştır. Stalin sonra NKVD'yi kurmuştur. NKVD (Narodny komissariat vnutrennih del) (Rusça: НКВД, Народный комиссариат внутренних дел) veya İçişleri Halk Komiserliği, Sovyetler Birliği'nin çeşitli meselelerini idare eden devlet birimi demektir. Günümüzde içişleri bakanlığına denk olan, fakat bünyesinde kamu düzeninden, toplum polisine, sınır güvenliğinden, ulusal ve uluslararası istihbarat güvenliğine birçok birimi barındıran muazzam devlet aparatıdır. Stalin'in estirdiği terörde bu yapı, birçok kişinin hayatına mal olmuştur. NKVD, Selefî CHEKA'dan, halefî KGB'ye evrilmiştir. Kendisinden önce gelen örgütlerin aksine NKVD, Joseph Stalin'in bizzat kendi fikridir. NKVD'nin kuruluşu, Stalin'in, Komünist Parti üst düzey yöneticilerini tasfiye etmek ve halka korku salmak amacıyla düzenlediği Sergei Kirov cinayeti ile aynı zamanlara denk gelmektedir. Örneğin; 1934 yılı Aralık ayında Kirov suikastıyla bağlantısı olduğu iddia edilen yaklaşık 1000 kişi, NKVD tarafından vurularak öldürülmüştür. NKVD, 1934-1946 yılları arasında milyonlarca insanı tutuklamış ve infaz etmiş, işçi kamplarını milyonlarca insanla doldurmuş ve geniş SSCB toprakları üzerinde etnik nüfusların tamamının yerlerini değiştirmiştir.

“Uygulanan ‘asimilasyon politikası’, beraberinde kimlik değişimlerini getirmiştir ve pek çok etnik grup üyesi kendilerini “Rus” olarak adlandırmaya başlamıştır. (Özel 2014:111). Baskı altında devam ettirilen ve II. Dünya Savaşı döneminde gelişen Stalinizm Sovyetler Birliğindeki millet algısı ve oluşturulmaya çalışılan Rus insanı sürecini tamamen farklı bir yönünü ortaya koymuştur. Stalinizm bu dönemde Sovyet Devletini potansiyel tehlikelerden koruma amacı altında adeta halkları yok etme politikasına dönüştürülmüştür. Stalin II. Dünya Savaşı döneminde pek çok Sovyet liderinin aksine Rus milliyetçiliği söylemini “şovenist politikalara” adapte etmiş ve Rus milliyetçiliği fikrini harekete geçirmiştir. Böylece Stalin, Alman işgaline karşı Rusya’yı koruma adına milliyetçilik fikrini zirveye çıkarmıştır (Tuminez 2000:176,177).

Köylerde ve geniş bozkırda yaşayan Türk halkalarının; kültür, sanat ve spor faaliyetleri gündelik bir eylem olarak devam etmekte idi. Kolhozlarla birlikte, milli değerler ve ata sporları ve milli sanat, Rus değerleri ile yer değiştirmiştir. Özgür iken kendi değerlerini yaşayan ve yaşatan Türk halkları, kolхозlarda açılan Ruslaştırma temelli kültür kurumları, spor alanları ve sanat merkezleri ile yabancılaşmaya başlamıştır. Kolhozlar; kültür, sanat ve spor faaliyetleri ile hem genç nesilleri eğitmiş yetiştirmiş, değiştirmiş hem de her yönüyle birer kıskaç ve değirmen rolü üstlenmiştir denebilir. Bunun için gerekli olan tüm kurum ve kuruluşlar (tiyatrolar, kütüphaneler, spor salonları, müzik-resim salonları, sinemalar, müzeler) kolхозlarda inşa edilmiş ve halkın boş kalan zamanını buralarda geçirmesi sağlanmıştır. Özellikle çocuklar, bu kurum ve kuruluşlarda eğitilmiş ve yönlendirilmiştir. Spor ve sanat merkezleri, özellikle gençlerin cazibe alanları olduğu için bir süre sonra empoze edilen değerler, milli değerlerin yerine geçmeye başlamıştır. Zamanla milli değerler, büyük ölçüde Rusların değerleri ile yer değiştirmiştir.

Milli kültürün yozlaşmasına ve Ruslaşmasına yol açan en önemli etken kuşkusuz yüzyıllardır aynı topraklarda yaşayan ve milli kültürünü kuşaktan kuşağa taşıyan bireylerin ve toplumun kolхозlarda zorunlu iskân ettirilmesi olmuştur. “Kolektifleştirme ve özel mülklerine el konması politikaları, toplu göçlere sebep olmuştur. Özellikle varlıklı insanlar, hayvanlarını paylaşmak istememişlerdi; bu sebeple komşu ülkelere göç etmişlerdi. Göç kararı alan büyükler, diğer vatandaşları da yer yer kendileriyle birlikte hareket etmeye çağırdılar, bazen de zorladılar” (Ercilasun 2016:14). Türk coğrafyasında dağınık halde kendi topraklarında yaşayan halk, kolхозlara taşınınca kaçınılmaz olarak büyük bir kültürel şok yaşamıştır. Kendi topraklarında kendine ait evi, tarlası ve hayvanları olan köylüler, kolхозlarda zorunlu olarak istemedikleri (bazen de husumetli oldukları) kişiler ile komşu olmak ve onlarla menfaat ilişkisi kurmak zorunda kalmıştır. İddia edildiğinin aksine, isteyen istediği yerde değil dağınık yerleştirilmiş, akrabalar arasındaki bağlar koparılmıştır. Birbirine menfaat bağı ile bağlanan halkın kültürel değerleri de aşınmış ve ortaya (kendileri kabul etmese de) öz kültürüne yabancılaşmış bir kitle çıkmıştır.¹⁰ Komün hayatı,

¹⁰ Kazakistan’da avulların yoğun bir biçimde kolektifleştirilmesi, Stalin’in Kasım 1929’de yayınlanan “Büyük Değişim Yılı” isimli makalesiyle başladı. Stalin makalesinde, çok sayıdaki köylünün kitleler halinde kolхозlarda güç biriktirmesinin ardından köylerde büyük işlerin başarılacağına işaret ediyordu. Kazakistan KP 6 Kasım 1929’da Kazakların yerleşik düzene geçirilmesi konusunu görüşmek üzere toplandı. Bu toplantının sonunda, 1929-1930 yıllarında göçebe Kazak ailelerinin % 12’sinin yerleşik düzene geçirilip kolektifleştirilmesi kararlaştırıldı. 1929’da Kazakistan’da 708.000 bin aile göçebe hayat yaşamaktaydı. Bunun % 12’si 84 bin aile tekabül ediyordu. Ayrıca, kararda yerleşik düzene geçirmenin önemli hedeflerinden birinin *Kazakların milli gelenek ve görenekleriyle yaşam tarzını değiştirmek olduğu* da ifade edildi. Kararda, Kazakların bu hayat tarzıyla sosyalist düzene uyum sağlamayacağı da belirtildi. (Kara, 2018 <http://www.abdulvahapkara.com/stalin-doeneminde-kazakistanda-kolektiflestirme-siyaseti-ve-aclk-felaketi/> 29.10.2018)

özellikle milli ahlak ve dini anlayışı olumsuz etkilemiştir. Kolhozlarda halk zorunlu olarak ortak kullanım alanlarına yönlendirilmiştir. Örneğin; yapılan evlerin mutfak, tuvalet, banyo gibi zorunlu kullanım alanları ortak kullanıma uygun şekilde planlanmıştır. Daha önce kendi toprağında mal ve güç sahibi olan varlıklı kişiler ve aileler, kolhozlarda karın tokluluğuna çalışan çiftçiler konumuna düşmüştür. Hatta daha önce yanında çalıştırdığı kişiler ile aynı statüye indirgenmiş bu da onlar için bir yıkım olmuştur. Yaşlılar ile gençler aynı tarlada yan yana çalışmak zorunda kalmış, hasta olanlar ilaç yokluğundan çoğu zaman büyük acılar çekmiştir. Kış için tespit edilen erzak miktarı, giyecek ve ilaçlar çoğu zaman yetersiz kalmıştır. O yıl kış uzun sürünce önceden hesaplanan erzak ve ilaçta bir değişiklik veya artırma yapılmamış, bu da kitlesel ölümlere ve milli değerlerin büyük ölçüde aşınmasına neden olmuştur: Ölüm karşısında tek gaye, sağlıklı yaşamak ve hayatta kalmak olmuştur. Köylülerin bu süreçte elindeki bütün hayvanlar (toprakla beraber)ya devletin eline geçmiş ya da telef olmuştur. Elindeki bütün varlığı kaybeden köylü kendisine biçilen rolü oynamak zorunda kalmıştır. “Son yıllardaki çeşitli çalışmalarda 2 milyon ile 4 milyon arası insan kaybı zikredilse de, kesin bir rakam telaffuz etmek mümkün görünmemektedir. Ülkedeki yaklaşık 40 milyon hayvanın 36 milyonu telef olmuştur” (Kara 2007: 190).

Dağcı'nın ve Aytmatov'un Romanlarında Kolhoz ve Yansımaları

Kuşkusuz kolhozlar, Türk dünyası romanlarında önemli bir yere sahip olmuştur. Yukarıda saydığımız hususlar, romanlara değişik vesilelerle konu olmuştur. Özellikle Cengiz Dağcı'nın romanlarında, kolhozların Türk halkları üzerindeki tüm olumsuz yönlerini görürüz. Cengiz Aytmatov da Cengiz Dağcı'dan farklı olmakla birlikte kolhozlara değinir. Öncelikle şunu akılda tutmak gerekir. Postkolonyal Kuramda (Post-colonial Theory) çok önemli bir soru vardır: “Alt kültür konuşabilir mi?” (can subaltern speak?). Postkolonyal Kuramın öncülerinden Gayatri Spivak tarafından sorulan bu soru ve ortaya konmuş olan bu realite, Türk dünyası düşünür ve yazarları için her zaman geçerli olmuştur. Alt kültür konuşabilir mi? Konuşursa neyi, nasıl konuşur? Türk dünyası romancıları ve düşünürleri, her zaman bu soru ışığında analiz edilmelidir. Burada Cengiz Aytmatov'un ve Cengiz Dağcı'nın bazı romanlarında kolhozlar; işlevlerine, etkilerine ve ele alınış biçimlerine göre değerlendirilecektir.

Sovyet yönetimi altındaki Türk coğrafyasında (alt kültür) kolhoz gerçeğinin, Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov tarafından farklı bakış açılarıyla ele alındığı söylenebilir. Aytmatov, kolhozu genel itibarıyla olumlu yönleriyle değerlendirirken (bazen sembolik/örtük bir eleştiri de söz konusudur); Dağcı, Kolhozun karşısında çok açık tavır alır ve tepkilidir. Romanlardaki yansımalara geçmeden önce Stalin'in 1935 yılında ortaya koyduğu modele bir bakmakta fayda vardır. Kolhozun ne olduğu, nasıl uygulandığı ve hangi amacı güttüğü bu modelde açıkça dile getirilir. Bu model ışığında Aytmatov ve Dağcı değerlendirildiğinde ortaya dikkat çekici bir tablo çıkmaktadır. Humphrey (1983), Kolhoz modelinin özetle şöyle bir özellik ve hedef taşıdığını belirtir. Sovyet kolhozu / kolektif çiftlikler, her biri bir tüzük olan ve Sovyet yetkilileri tarafından hazırlanan ve hukukun gücüne sahip olan bir açıklama ifadesi olan bir üretim kooperatifi hâlinde yasal olarak örgütlenmişti. Erken kolhozlar tarafından kabul edilen tüzüklerdeki farklılıklardan kaynaklanan sorunları önlemek için, bir *Model Bildirgesi* onaylandı (1935). Model Bildirgesi metni, demokratik bir örgüt ve kooperatif prensipleri ve özgür bir uzlaşma organizasyonu idi. Aslında bu bildirmede yer alan bilgi ve ifadeler, Sovyet yasalarında olduğu gibi gerçekte de tam bir *kurguydu*. Bildirmede

Kolhoz, “kolektif emeğe dayalı ortak tarımsal üretimin amacı için gönüllü olarak bir araya gelen köylülerden oluşan tarımsal üretim kooperatifi biçimi” olarak tanımlanmaktadır. Kolhoz’un “sosyalistlerin ilkelerine göre yönetilmesi” olarak amaçlanmaktadır. Bildirgede; öz-yönetim, demokrasi ve açıklık, üyelerin kolhoz için hayatın tüm yönleriyle ilgili kararlarına aktif katılımları gibi ilkelerden bahsedilir. Her kolhoz teorik olarak bağımsız bir toplanma merkezi ve 'demokratik' seçilmiş yöneticiler tarafından yönetiliyordu.¹¹

Görüldüğü gibi, aslında, *Erken Sovyet Kolhoz* döneminde, kolhoz, Sovyetler Birliği'nde köylülerin gönüllü bir kuruluşu olarak tasarlanmış ya da başta köylü büyük bir oyuna getirilerek yanıtılmıştır. Bu durum, özel mülkiyet üzerindeki kolektifleştirmeyi vurgulayan Sovyet Komünist ideolojisiyle uyumluydu. İşte Aytmatov bu erken dönem kolhoz sistemini öncelikli olarak romanlarında yansıtmak istemiş olabilir. Bunu, inandığı için yapmış olabileceği gibi, kolhoz sisteminin geçirdiği değişimi göstermek için de yapmış olabilir. Nitekim 1963 yılında yazdığı *Toprak Ana*'da, yukarıda verdiğimiz *Model Bildirgesi* (1935) neredeyse aynen yansıtılır. Buna karşın 1966 yılında yazdığı *Elveda Gülsarı*'da ise kolhozların gerçek yüzünü ortaya koyar ve eleştirel bir pozisyon alır. Cengiz Aytmatov, 1988 yılında *İzvestiya Gazetesi*'ne yapmış olduğu bir değerlendirmede, hem kolhoz ve sovhozlar konusunda ne düşündüğünü hem de Lenin ile Stalin arasındaki tercihini ortaya koyar. Aytmatov, esasında Lenin tarafında durur ve Stalin'i yıkıcı bir lider olarak değerlendirir. “Stalin istibdadı, kolhoz ve sovhozların potansiyel imkânlarına öylesinde derin ve uzun vadeli darbe vurmuştur ve köy emekçisi de öylesine inisiyatiften ve ayakta durabilmekten mahrum kılınmış bir fert olarak ezilmiştir ki bu bizler ve ülkemiz için bir numaralı mesele durumundadır” (Aytmatov, 1988).

Aytmatov, savaşın tüm olumsuz etkilerinin yaşandığı *Toprak Ana*'da kolhozlara olumlu bir yaklaşım sergiler. En azından görünürde böyle bir tavır içindedir. “Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp ekince, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, biz de mutlu olacağız. İnsanın çok büyük mutluluğa ihtiyacı yoktur, Tolganay. Bir çiftçi için mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır.” (Aytmatov, *Toprak Ana*, s.11). Burada kolhoz sisteminin halka mutluluk getireceği, özel mülkiyetin her köylü için eksiksiz gerçekleşeceği ve insanca yaşamının böylece mümkün olacağı mesajı veriliyor. Aytmatov, kolhoz sisteminin gerçekte tam tersi bir amaç için ortaya çıktığını, özel mülkiyeti değil devletleştirmeyi hedeflediğini ve bunu büyük ölçüde gerçekleştirdiğini bilen biri olarak neden böyle bir yaklaşım sergilemiştir diye sorulabilir. Roman boyunca açıktan Partiye ya da kolhoz sistemine bir eleştir yapmayan Aytmatov, bu sözleri Tolganay'a değil kocası Suvankul'a (savaşta ölecektir) söyleterek aslında beklenti böyleydi mesajını vermek istemiş olabilir. Nitekim Tolganay, “Neden bilmem, bu sözler çok hoşuma gitti ve rahatladım.” diye düşünerek rahatlar ama “nedendir bilmem” vurgusu ile içindeki şüpheyi, belirsizliği ve inanyormuş gibi yapmayı da açığa vurmuş olur. Bu bir nevi belirsizlik, umut ve inanma ihtiyacının alt kültür tarafından dile getirilmesidir. Aytmatov bu ılımlı veya olumlu yaklaşımı;

1.Sisteme inandığı veya inanmak istediği için,

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk., Caroline Humphrey (1983), *Karl Marx Collective: Economy, Society and Religion in a Siberian Collective Farm*, Cambridge: Cambridge University Press.

2. Kolhoz sisteminin geçirdiği değişimi göstermek için,
3. Alt kültürün bir ferdi/düşünürü/yazarı olduğu için,
4. Çareyi rejim içinde ıslahta gördüğü için, eserlerinde ortaya koyma gereği duymuş olmalıdır.

Gerçekte ise kolhozlar kurulurken insanların elindeki tüm tarım arazileri ve hayvanlar alınarak devletleştirilmişti. Daha sonrasında halk bu arazilerde ücretli işçi olarak çalışmaya zorlanmıştı. Daha önceleri hiç toprağı ve hayvanı olmayan bazı insanlar bunu yeni bir umut olarak görmüştü. Kendilerinin de toprak sahibi olacağını, tüm toprakların eşit olarak paylaşılacağını düşünmüştü. Aytmatov'dan yaptığımız şu alıntılara baktığımız zaman kolhoz sisteminin farklı işlediğini görürüz veya öyle zannederiz:

“Yaz demedik, kış demedik, elimizden çapa, orak ve yabayı düşürmedik. Kan-ter içinde kalarak çalıştık. Çektiğimiz zahmetin ölçüsü yoktu doğrusu. Artık yeni bir çağ da başlıyordu. Kendimize ev yaptık, sağılacak koyunlarımız da oldu. Kısacası biz de insan gibi yaşamaya başladık...” (Aytmatov, Toprak Ana, s.14). “...Onun için biz de bu geleneği yaşattık. Köyde kolektifleşme olunca ailelerimiz evlerini yan yana yapmışlar. Hem bunu yapan yalnız biz değiliz; iki nehir arasındaki köy boyunca uzayan bütün Aralskya sokağı da aynı şeyi yapmış. Hepimiz aynı kabileden, aynı ırktan insanlarmışız.” (Aytmatov, Cemile, s.17) “Aslında yeni yol henüz açılmış değildi. Köyün kıyısında yeni bir mahalle kurulacaktı. Bu mahallenin arsaları belirlenmiş, yeni evleri gençlere dağıtılmıştı” (Aytmatov, Toprak Ana, s.29).

Cengiz Aytmatov, kolhozu anlatırken toprağın ve hayvanların halka/köylüye bedava dağıtılmasından bahsederken, Cengiz Dağcı evlerin, toprağın ve malların insanların ellerinden zorla alınıp Ruslar'a verilmesinden bahseder.

- “-Biz buraya yerleşirsek hükümet Tatarları ne yapacak?
- Tuzlayacak, kurutacak, Moskova müzesinde kavanozda saklayacak, üstlerine toz konmasını diye!
- Bizim yerlerin isimlerini veririz Tatarların köyelerine.
- Podlesski hutor!
- Hayır! Poltavşçizna!” (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.337,338).
- “- Oğlunun mezarına gidiyorsun ha? Bir sene sonra burada mezar da kalmaz, ho ho, kalmaz! Her şey hükümetin olacak!
- Ho ho! Geçti zamanımız! Mal hükümetin, araba hükümetin olacak. Ho ho! Her şey hükümetin olacak”(Dağcı, Onlar da İnsandı, s.243).

Aytmatov ise kolhozların kuruluş yıllarını, hayallerin gerçekleşmesi olarak anlatır. “Haa, o günkü isteğimiz olmuştu, hayal gerçekleşmişti. Bu toprak, bu su, bizimdi artık. Tarlayı sürmüş, ekmiş, tınazı savurup buğdayı kaldırmıştık. Evet, evet isteğimiz gerçekleşmişti. Gelecek günlerin daha ne yenilikler getireceğini, yeni bir çağın başlayacağını o zamanlar bilemezdik elbet” (Aytmatov, Toprak Ana, s.29). Kahraman, o yılları büyük bir mutlulukla anlatıyor ve kolhozun götürdüklerinden hiç bahsetmiyor. Cengiz Aytmatov'un eserlerini rejim baskısı olan Sovyetler Birliği sınırları içerisinde vermiş olması sistemin aksayan yönlerinden çok fazla bahsetmemesinde rol oynamış olabilir. Şu soruyu tekrar hatırlayalım: Alt kültür konuşabilir mi?

Ancak Aytmatov, “Elveda Gülsarı”da (1966) kolhozun olumsuz etkilerinden ve aksaklıklardan açıkça bahseder. Aytmatov'un “Toprak Ana” da (1963), kahramanların başlarına gelen tüm felaketlere rağmen isyan etmemeleri, aksine canla başla çalışmaları, yaşanan tüm sıkıntıları sineye çekmeleri söz konusu iken, “Elveda Gülsarı” romanında bunun sadece kolhozun

ilk yıllarında olduğunu daha sonrasında sistemin tam bir felakete sürüklendiğini anlatması ilgi çekicidir. Yazar bu iki eseri de hemen hemen aynı dönemde yazmıştır. Ancak yazarın aynı konuyu bu iki eserinde farklı bakış açılarıyla görmesinin nedenini tam anlamıyla açıklamak zordur. O, Toprak Ana'da göremediğini Elveda Gülsarı'da görmüş olabilir. Ya da onun sanatçı kişiliği, ideolojisinin ve/veya yaşadıklarının önüne geçmiş olabilir. “Eskiden, ta komsomol oldukları günlerde, bir kolhoz kurmaya, zenginlerin, kulakların mal ve mülklerini bu kolhoza katmaya birlikte karar vermişlerdi. Tanabay bu konuda çok büyük çaba gösterdi. Mallarına el koyacakları kişilerin listesini beraber hazırladılar.” (Aytmatov, Elveda Gülsarı: 19).“Toprak sahibiyiz, kulağız diye malımıza mülkümüze el koyarsın ha! Al, idare et bakalım. Sizi aç gözlüler sizi! Aç gözlü it, hırsız. İtten artanı yalar işte böyle. Çek cezanı! Savaşta geberip gidemedin!” der gibiydiler.” (Aytmatov, Elveda Gülsarı: 45).

Sovyet rejimi insanları mankurt yapabilmek için onların bütün değerleri ile oynamıştır. Yukarıda değinildiği üzere bu değerler kolhozlarda ve komsomollarda tamamen alt üst edilmiştir. Cengiz Aytmatov'un “Cengiz Han'a Küsen Bulut” adlı eserinde, bir Kazak genci şunları söyler:

“Ben hiçbir zaman Tanrı'ya inanmadım. Bir komsomolda büyüdüm ben. Bükülmeyen katı bir bolşeviğim yani. Ve böyle olmaktan gurur duyuyorum. Benim için “Tanrı” kelimesi boş bir sözcüktür, anlamsızdır yani. Herkes biliyor. Sovyet okullarındaki bütün öğrenciler biliyorlar ki Allah yoktur. Ama ben başka bir şey söyleyeceğim. Yeryüzünde bir Tanrı'nın olduğunu söyleyeceğim. Yoo, hayır, gülmeyin! Bir dakika dostlarım, bir dakika! Nasıl bakıyorsunuz öyle! Beni böyle mi anlıyorsunuz yani! Tanrı'ya inanmıyorum ben. Ama ben, devrimden önce çalışan kitlelerin icat ettiği Tanrı'dan söz etmeyeceğim ki! Hayır, o değil! Bizim Tanrımız iktidarı elinde tutanlardır.”(s.14)

Malı mülkü olan insanlar bay, kulak, faşist v.b. oldukları gerekçesiyle ya idam edilmiştir ya da sürülmüştür. Kolhozun kuruluş yıllarında devrimin yarattığı heyecanla birçok insan bu yoğun devletleştirmeye destek vermiştir. Hatta kendi ailelerini zengin oldukları gerekçesiyle ihbar edip sürgüne gönderenler bile vardır. Bu insanlar yavaş yavaş sömürdüklerinin ve bu kolhozların, sömürü ve Ruslaştırma politikalarının uygulanabilmesi için kurulan en küçük birimler olduğunu fark etmemişlerdir. Daha sonrasında fark etseler bile iş işten geçmiştir.

Bu durumu öncelikli olarak Cengiz Dağcı'nın gerçek hayatında gözlemleriz. Sovyetler Birliği'nde YEP politikası bitirilip, kolhoz sistemine geçilince diğer özel teşebbüsler gibi Cengiz Dağcı'nın babası ve amcalarının kurmuş olduğu “Topkayalar Şirketi” de kapatılır. Bu dönemde özel hiçbir kuruluşa izin verilmez. Şirketin kurucuları ve ortakları sürülürler. Cengiz Dağcı bu günleri şöyle anlatır:

“Oysa tatlı ve ferah denecek bir yanı yok çocukluğumun YEP yıllarını kapsayan kısa zamandan sonra Kırım'da kolhoz sistemi kurulunca binlerce insan (babam da dahil) tutuklanıp Kırım'ın dışına sürüldü, Kızıltaş ve Gurzuf yarı yarıya boşaldı ve geride kalan aileler için ata mirası toprakları üstünde sert, acımasız bir hayat başladı. Aydın insanlarımız milletin kaderi üstüne düşünmeleri, komşu toplumlara kıyasla toplumumuzun geride kalmışlığının sebeplerini aramaları şöyle dursun, yalnızca yaşamak, yalnızca ayakta kalabilmek başlı başına bir mesele oldu.” (Dağcı, Yansılar I 1994:21)

Sovyet hükümeti sebep ne olursa olsun kolhoz kurallarına uymayanları cezalandırmayı amaçlamıştır. Hükümet koyduğu bu ağır cezalarla insanların kolhoza karşı çıkmasını engellemeye ve dayatılan tüm Ruslaştırma evrelerini kabul eden bir toplum düzeni yaratmaya çalışmıştır. Korku,

baskı ve sistemi tamamen benimsemiş halktan bazı kimselerin (başta kolhoz ağaları olmak üzere) yardımını ile bu düzeni kurmaya ve yaşatmaya çalışan Sovyet hükümeti bunda çoğu zaman başarılı olmuştur. Zaten yukardan başlayarak yapılan zorla modernleştirme (Ruslar yaptıkları sömürü ve Ruslaştırma politikalarını modernleştirme olarak görüyorlardı) Çarlık yönetiminden Sovyet yönetimine geçen bir miras sayılmıştır. Cengiz Dağcı, romanına Sovyet yasasının kendisini alarak olan biteni açık bir şekilde ortaya koymayı hedeflemiştir.

“Reis Bilal aşağı yukarı haklıydı. S.I.K. ve S.N.K.S.S.S.R.’nin kararıyla 7 Ağustos 1932 tarihinde kabul ettiği kararı gereğince bütün kolhoz ve kooperatiflerin mal ve mülkleri (Tarlalarda ekinler, hayvanlar, kooperatif malları, ambarlar, depolar, mağazalar v.s.) hükümetin mal ve mülkü sayılırdı. Devletin bu mal ve mülkünü ziyana uğratan ve ziyana uğramasına sebep olanlar ölüm cezasına çarptırılırlardı. Hafifletici sebepler varsa, on yıldan eksik olmamak şartıyla suçlu hapsedilir ya da toplama kamplarına sürülürdü. Bu kimselere karşı af hakkı kullanılamazdı. Kolhozu bırakıp kaçmak ya da kolhozun mal ve mülkünü korumak isteyen kişiler kulak ve burjuvacı unsurları hesaba katılır amansızca yok edilirdi.” (Dağcı, O Topraklar Bizimdi, s.63).

Türk halkı toprağına candan bağlıdır. Toprak onun her şeyidir. Toprak ile millet arasındaki bu bağı biz Cengiz Dağcı’nın eserlerinde açıkça görebiliriz. Cengiz Aytmatov’un eserlerinde de kuşkusuz bu bağdan bahsedilir. Ancak Dağcı’nın eserlerindeki toprak anlayışı ile Aytmatov’un eserlerindeki toprak anlayışı biraz farklıdır. Toprağına bağlılığa bu kadar önem veren Dağcı’nın eserlerinde kolhozların kuruluşu ile ilgili gerçekler daha açık anlatılır. Biz onun eserlerinde toprağına ölesiye bağlı insanların ellerinden toprakları alınırken neler yaşadıklarını, neler hissettiklerini daha geniş ve net bir şekilde görebiliriz. “Toprak onları kırıp eziyor, onlara bin bir türlü meşakkatler çektiriyor, onları öldürüyor ama onlar gene de her şeyden çok, kendilerinden çok bu toprağı seviyorlardı. Onları bu topraktan ayıracak hiçbir kuvvet yoktu. Bin yıllardan beri yaşaya geldikleri bu toprakların altına gömülecek, ancak o zaman, canlarını göğşe, göğün sükut ve rahatına teslim edeceklerdi.” (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.16).

Geçimini topraktan sağlayan insanlar için toprak kendi canlarından daha değerlidir. Bu toprakların aniden, zorla ellerinden alınması ise onlara yaşatılacak en büyük zulümdür. Sovyet yönetimi bu insanların ellerinden topraklarını, hayvanlarını kısacası tüm varlıklarını alarak onları ata yadigarlarından ayırmıştır. Bu insanların bunu kabullenmesi elbette çok zordur; hatta çoğu için imkansızdır. Yönetimi altındaki tüm halkları sömürmeye ve iç sürgün yaşatarak onları Ruslaştırmaya çalışan Komünist Parti bu işe kolhozları kurarak ve buna ses çıkaranları yok ederek başlamıştır. Köylüler ellerinden topraklarının alınacağı haberlerine inanmak istememişlerdir. “Sağdan soldan kulaklarına: ‘Rusya’da köylülerin elinden toprak alınıyormuş!’ diye haberler geliyor, ama bunun yalan olduğuna hiç şüphe etmiyordu. Çünkü alınan, verilen topraklar kim bilir nasıldır? O ise senelerden beri ata mirasında oturuyordu; ata toprağı ise kolay kolay ne alınır, ne verilirdi.” (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.61).

“Sözlü tarih görüşmeleri verilerine göre, sıradan insanlar yeni kolektifleştirme politikaları hakkında iyi bilgilendirilmemişti, hatta kolektif yaşamın doğası hakkında asılsız bilgi ve söylentilerin kulaktan kulağına yayıldığı dezenformasyon olgusu da bir gerçektir. Öncelikle kolektifleştirmenin kendisinin ne olduğu hakkında anlatım ve açıklama eksikliği, özellikle de temel geçim kaynağı olan hayvanlarına el konacak olması, bu siyasete çok boyutlu bir direnç yaratmıştır.

Kazak ve Kırgız toplumlarında kolektifleştirme siyasetine karşı, hayvanlarını toplu bir şekilde kesme, komşu ülkelere göç, ayaklanma ve çeşitli “sessiz direniş” biçimleri gerçekleşmişti (Ercilasun 2016: 14)

Sovyet yönetimi kolhozu kurma kararı aldığı yıllarda köylere görevliler göndermiştir. Bu görevlilerin amacı köylülere kolhozu anlatmak; kolhoz kurulduğu zaman köylerin kalkınacağı, birlik olacağı, makineli tarımın başlayacağı, zenginlerin tasfiye edileceği, zengin fakir ayrımının kalmayacağı gibi şeylerden bahsetmektir. Ancak devletin görevlendirdiği bu kişilerin bile birçoğu kolhozun ne olduğunun bilincinde değildi. Parti yönetimi tarafından verilen emirleri yerine getirmek amacıyla kendilerine ezberletilen şeyleri halka anlatıyorlardı. Ancak halk daha kolhozun adını bile söyleyemiyordu. Dede, köye kolhozu anlatmak için gelen görevliden ısrarla kolhozu açıklamasını istemiştir. Ancak görevli dedeyi ikna edecek bir cevap verememiştir. Konuşma şöyle devam eder:

“- Anladın mı Dede, kolhoz nedir?”

- Rusçası kollektivnoye hozoystvo. Tatarcası da doğrudan doğruya kolhoz. Hozoystvo, yani...
- Bunların zırvalarını biz biliriz! Evvelce Zemelstvo vardı, Naçaystvo vardı, şimdi de Hozoystvo! Ama Rus, Rustur. Yalnız rengi değişir, zırvaları aynı!
- Sen bu iki Rus’a anlat, Bebek! De ki, ne isterlerse veririz. At veririz, üzüm veririz, tütün, para, koyun veririz. Ama toprak vermeyiz. Anlat onlara, iyice anlat! De ki, bizim topraklar yurt parçasıdır; toprak bizim değil ulusundur. Eh, ulus toprağını nasıl veririz? Söyle bana nasıl veririz? İnsan her şeyini verir, ama canını nasıl verir, söyle bana! Biz kolhoz nedir, biliriz. Kolhoz demek, toprağı hükümete ver demektir! Nasıl veririz, söyle bana! Toprak bizim değil ulusundur; toprak elden gitti, can gitti. Anlat onlara!” (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.391)
- “-İyi! Ben itiraz edersen sanmıştım. Hoş itiraz etsen bile boşuna. Hükümet işi bu!” (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.126)

Daha kolhoz hakkında en ufak bilgisi olmayan hatta bu kelimeyi telaffuz bile edemeyen halktan, komünizmin ve kolhozun kurallarına göre yaşamasını istemek olağandışı bir işti. Sovyet hükümeti o yüzden bunu zorla yaptı. Halkın yaşamını yasalar ve korku ile sınırlayarak komünist rejime göre yaşamalarını zorunlu hale getirdi.

“Toprak iyi sürülmüyor, ekinlere, tütünlere, üzümlere iyi bakılmıyor. Niçin? Çünkü birlik yok, çünkü topluluk yok, yarış yok! Komünist Partisi ile arada sıkı bir bağ yok! Niçin? Çünkü köylerde makine yok! Kızıлтаş’ta niçin makine yok? Çünkü köylerde kolhoz yok! Evet, kolhoz yok! İşte arkadaşlar, işte Kızıлтаşlılar! Artık eski zaman karalığı, eski beylerin at oynattığı günler geçti. Şimdiden sonra biz de sosyalizme sarılacağız, artık biz de Kızıлтаş’ta bir kolhoz kuracağız!”

- Sen bana anlat, anlat bana şehir ekmeği yiyen balam! Bu kolhoz dediğin şey nedir? Söyle, anlat, nedir kolhoz?
- Bak sakalıma bak! Seksen tane yılcık geldi, benim bu beyaz sakalıma kondu; ama bu kolozu, solozu ilk senden duydum. Nedir bu koloz moloz dediğin? De hele bakayım!
- Vazgeç dede! Nene gerek kolhoz senin? Sen...
- Söyle, balam, söyle sen koloz nedir? Bakma bunlara! Laftan anlamazlar, dinden anlamazlar, imandan anlamazlar. Sen anlat balam bana bir, koloz nedir?
- Kolhoz kurulunca köylüler aralarında eşit olacaklar, ortada zengin fakir kalmayacak, birlik olacak. Muhabbet, müsavat...
- Ama koloz nedir?
- Kolhoz...Şey...Kolhoz...
- Kolhoz dedikleri, kollektivnoye hozoystvodor! Dedi.” (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.389-390).

Kolhozların kuruluş yıllarında, Komünist Parti'nin planladığı kolektif çiftlikler kurulunca herkesin mal ve mülk sahibi olacağı, zengin fakir ayrımının kalmayacağı, tüm köylülerin refah içinde yaşayacağı gibi tatlı sözlere kanan çoğu insan (Toprak Ana'da Suvankul, Tolganay gibi kişiler) bu yolda canla başla çalıştı. Hatta kendilerini bu ülkeye o kadar kaptıranlar oldu ki yukarıda da belirttiğimiz gibi kendi ailelerini *kulak*, *bay* diye ihbar etmekten çekinmediler. "Yoksullar yükseliyor, işler hızla ilerliyordu. Kolektifleştirme başladığı zaman Tanabay kollarını sıvadı, canla başla çalıştı. Köylülerin yeni hayata geçişleri için bu uğurda toprak, hayvan, emek ve büyük ideal... Her şeye ortak olmak için Tanabay çalışmayacaktı da kim çalışacaktı? Gözleri çıksındı *kulakların* (zengin ağalar). Yok olsunlardı! Her şey bir anda ve çok çabuk olmalıydı. Tanabay bütün gün at üstünde dolaşiyor, gece toplantılarına, konuşmalara katılıyordu." (Aytmatov, Elveda Gülsarı, s.151) Alıntıda da anlaşılacağı gibi yönetim sistemi sağlamlaştırmak ve halktan kimselerin de yardımını almak için tüm köylülerin her şeye ortak olacağını ileri sürmüştü. Bunun gerçekleşmesi için de ilk iş olarak *kulakların* tasfiyesi gerekmekteydi. İnsanlar hala Ekim Devrimi'nin ve daha sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmış olmanın heyecanı içindeydi. İşlerin hep böyle heyecanla, istekli bir şekilde yürüyeceğini ve bu yolda her şeyin feda edilebileceğini düşünüyorlardı. Aynı bölümün devamı şöyledir:

"Zenginler, mollalar, toprak sahipleri zararlı otlar gibi köklerinden sökülüp atılıyordu. Yeni, yepyeni fikirlerin kök salması için tarlayı temizlemek gerekiyordu. Bu tarladaki bütün zararlı otlar yok edilmeliydi. *Kulakların* listesi hazırlandı ve bu listeye Kulıbay da alındı. Tanabay gece gündüz attan inmeden o meclisten bu meclise koşarken, ağabeyi de kendi hayatını bir düzene sokmuştu. Bir dulla evlenmişti, çiftçilik yapıyordu. Birkaç koyun, bir inek, iki koşum atı bir de taylı biyesi vardı..." (Aytmatov, Elveda Gülsarı, s.151)

Komünist Parti yönetiminin hakim olduğu SSCB'de bir kişinin zengin sayılması ve bu nedenle sürgün edilmesi için yukarıdaki kadar mal varlığının olması yeterliydi. Mallarını kolhoza vermek istemeyenler ağır cezalar alıyor ve çoğu kez de idama ya da Sibiryaya sürgüne yollanıyordu. İlk önce malları sömürülen bu insanların zamanla milli kimlikleri de sömürülecekti. Kolhozun kuruluş yılları Aytmatov'un eserlerinde genelde bu şekilde yansıtılırken Dağcı'nın aynı olguya bakış açısı daha farklıdır.

"-Yalan dedim sana, yalan! Bağın bahçen açıkta diye kim alır senin toprağını. Söyle bana, kim? Gelirse gelir, bir iki kavun, kiraz, bir iki salkım üzüm çöplenir, gider. Evvelden ne Nalçıklar, Gospadinler, Barinler gelmez miydiler Rusya'dan?

- Ama şimdi başka...

- Nesi başka? Gelirse misafir gelir gibi yer, gider. Misafirden esirgenmez ya! Ama insanın toprağını almak olur mu? Toprak almak, can almak! Kim alır senin toprağını! Baba toprağı bu! Dünyada namus denen şey tükenmedi daha. Korkma, korkma!" (Dağcı, Onlar da İnsandı, s.65).

Sonuç

Görüldüğü üzere, kolhozlar, Sovyet hükümetinin iktidarını sağlamlaştırmak ve sömürü faaliyetini en üst düzeye çıkarmak için uygulamaya koyduğu bir sistem olarak tarihteki yerini almıştır. Görünürde ekonomik amaçlı oluşturulmuş bir sistem olsa da aslında bir asimilasyon ve Ruslaştırma aygıtı olmuştur. Bunu hem uygulanan politikalarından, hem de yöneticilerin iktidar hırslarından anlıyoruz. Kolhoz sistemi, en başta özel mülkiyetin bitirilerek, devlet mülkiyetinin güçlendirilmesi amacıyla ortaya çıktığı için, yerli halkın milli değerlerinin ve öz kimliklerinin zayıflaması kaçınılmaz olmuştur. Hem uygulamalarda ortaya konmuş olan politikalar, hem de Türk

dünyası romancılarının işlediği konular, kolhoz sisteminin Türk milli değerlerine son ve en büyük darbe olduğunu göstermiştir. İktidarı kılcalına kadar hisseden birey ve toplum, kaçınılmaz olarak yöneticinin çekim alanına girmiş ve bir süre sonra mankurtlaşarak öz benliğini yitirmiştir.

Kolhoz sistemini, Cengiz dağcı'yı ve Cengiz Aytmatov'u daha iyi anlamak için Postkolonyal Kuram'ın ilkelerinin öğrenilmesi; George Orwell'in "1984" ve "Hayvan Çiftliği" romanlarının okunması çok önemlidir. M. Foucault'un "iktidar" üzerine yazdığı yazıları ve "hapisane modeli" her zaman dikkate alınmalıdır. Stalin ve parti temsilcilerinin (kolhoz yöneticileri başta olmak üzere), "büyük birader" olarak "piramidin tepesindeki göz" ile "kolhozlarda" Türk halklarını sürekli gözetlediğini ve kontrol altında tuttuğunu özellikle bu iki önemli yazarın romanlarında açıkça görmüş olduk. Cengiz Dağcı'nın hemen tüm romanlarında, Cengiz Aytmatov'un ise özellikle Deve Göz (1963) hikâyesi, "Elveda Gülsarı"(1966) ve "Dişi Kurdun Rüyalari"(1986) romanlarında, Sovyet yönetiminin bu gözetleyici ve öldürücü yönleri öne çıkmıştır. Aytmatov'un "Toprak Ana" (1962) romanında ılımlı bir yol izlerken "sistem içinde kurtuluş veya sistem içinde ıslah" düşüncesine sahip olduğunu, ama bu romanda bile söylemedikleri ve metaforlarla kolhoz sistemini (aslında Sovyet sistemini) eleştirdiğini, romanların bu açılarından değerlendirilmesi gerektiğini görmüş olduk.

KAYNAKÇA

- AKTÜKÜN, İlker (1995). *SSCB'den BDT'ye Nasıl Varıldı*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- AYTMATOV, C. (2000). *Cengizhan'a Küsen Bulut*, (Çev: Refik Özdek), İstanbul: Ötüken Yay.
- AYTMATOV, C. (2002). *Cemile*, (Çev: Şerif Hulusi), İstanbul: Yaba Yay.
- AYTMATOV, C. (2002). *Çocukluğum*, (Haz: F. Hitzer, Çev: Muhammet Mertel), İstanbul: da Yay.
- AYTMATOV, C. (2010). *Elveda Gülsarı*, Ankar: Elips Kitap.
- AYTMATOV, C. (2012). *Beyaz Gemi*, (Çev:Güneş Bozkaya), Ankara: Elips Kitap
- AYTMATOV, C. (2012). *Toprak Ana*, (Çev: Refik Özdek), İstanbul: Ötüken Yay.
- BETTELHEIM, Charles, (1973). *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, (çev. Kenan Somer), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BORIAK, Hennadii (2009), *Sources for the Study of the "Great Famine" in Ukraine*, Cambridge, Massachusetts.
- CLİFF, Tony(1990). *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, (çev. Ali Saffet, Tarık Kaya), İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇKREDOV, Vladimir (Tarihsiz). "Sovyetler Birliği'nde Mülkiyet", *Sovyetler Birliği-Seçmeler-2*, İzmir: Değişim Yayınları, ss.147-152.
- DAĞCI, C. (1994). *O Topraklar Bizimdi*, İstanbul: Ötüken Yay.

- DAĞCI, C. (1994). *Yansılar I*, İstanbul: Ötüken Yay.
- DAĞCI, C. (2000). *Badem Dalına Asılı Bebekler*, İstanbul: Ötüken yay.
- DAĞCI, C. (2000). *Korkunç Yıllar*, İstanbul: Ötüken Yay.
- DAĞCI, C. (2008). *Yurdunu Kaybeden Adam*, İstanbul: Ötüken Yay.
- DAĞCI, C. (2011). *Onlar da İnsandı*, İstanbul: Ötüken Yay.
- DAVIES, R. W. (1980). *The Soviet Collective Farm, 1929-1930*, London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- ERCİLASUN, Güljanat Kurmangaliyeva (2016). “Kazakistan Ve Kırgızistan'da Kolektifleştirme: Sözlü Tarih Çerçevesinden Bir Bakış”, *Gazi Türkiyat*, Güz 19, ss. 11-22.
- FOUCAULT, Michel (1992). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev: M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge yay.
- GÖMEÇ, Saadettin (2003), *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GRAZIOSI, Andrea (2005), "Les Famines Soviétiques de 1931–1933 et le Holodomor Ukrainien.", *Cahiers du monde russe et soviétique*, 46/, ss. 453-472.
- HUMPHREY, Caroline (1983). “Karl Marx Collective: Economy”, *Society and Religion in a Siberian Collective Farm*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HILL, Ronald J. (1989). *Soviet Union*, Second Edition, London and New York: Pinter Publishers.
- JONES, Adam (2010). *Genocide: A Comprehensive Introduction*. Taylor & Francis.
- KARA, Abdulvahap (2007). “Stalin Döneminde Kazakistan’da Kolektifleştirme ve Açlık”, *Stalin ve Türk Dünyası*, edit: Emine Gürsoy Naskali – Liaisan Şahin, İstanbul: Kaknüs, 183-192.
- KARA, Abdulvahap (2018). “Stalin Döneminde Kazakistan’da Kolektifleştirme Siyaseti ve Açlık Felaketi”, <http://www.abdulvahapkara.com/stalin-doeneminde-kazakistanda-kolektifletirme-siyaseti-ve-aclk-felaketi/> 29.10.2018)
- KARABULUT, Ferhat 2009. “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, *Bilig*, Güz, Sayı:50, 65-96.
- Komsiyon (2001), *Türk Dünyası El Kitabı*, Birinci Cilt Coğrafya-Tarih, 3. Baskı, Ankara: TKAЕ Yay.
- ҚОЙГЕЛДИЕВ, М., Ә.Төлеубаев, Ж.Қасымбаев, т.б (2007), Қазақстан тарихы: Аса маңызды кезеңдері мен ғылыми мәселелері, Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық, Алматы: «Мектеп» баспасы.

- LENIN, V.I. (1973) "The Role and Functions of the Trade Unions under the New Economic Policy", Lenin's Collected Works, 2nd English Edition, Progress Publishers, Moscow, first printed 1965, Volume 33, pp. 186–196.
- MAURİCE, Dobb (1968). *1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişim*, (çev. Metin Aktan), İstanbul: Özdemir Basımevi.
- MENDİKULOVA, Gulnara (1997), İstoriçeskiye sudbı kazahskoy diasporı. Proishojdenie i razvitie (Kazak Diasporasının Tarihî Kaderi; Ortaya çıkması ve Gelişmesi), Almatı: Ğılım.
- MEMMEDOV, Hüsametdin (2007). "Azerbaycan'da Basmakalıp Tarih Eğitimi ve Mücadele Yolları". *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu: 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., ss. 215-220
- MERQUIOR, I. G. (1986). *Foucault*, (çev. N. Elhüseyni), İstanbul: Afa.
- MOLOTOV, V.M (1936). *Bugünkü Sovyet Rusya ve Sovyet Esas Teşkilatı* (Çev. Sabiha Zekeriya), İstanbul: Beri Kitabevi.
- ÖZEL, Merve Suna (2014). "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikalar", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 2 / Temmuz.
- PANNIER, Bruce (2007). "Kazakhstan: The Forgotten Famine". <https://www.rferl.org/a/1079304.html> (02.02.2019).
- PIANCIOLA, Niccolò (2001). "The Collectivization Famine in Kazakhstan, 1931–1933", *Harvard Ukrainian Studies*. 25 (3–4): 237–251.
- PRAVEEN, Ambesange (2016). "V..Postcolonialism: Edward Said & Gayatri Spivak", *Research Journal of Recent Sciences*, Vol. 5(8) , August, , pp 47-50.
- RICHMAN, Sheldon (1981). "War Communism to NEP: the road from serfdom"(PDF), *Journal of Libertarian Studies*, 93–94. (alındı 12 Temmuz 2017).
- SARAY, Mehmet (1999), *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, 2. Baskı, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi,
- SPIVAK, Gayatri Chakravorty (1999). *A Critique of Postcolonial Reason, Toward A History Of The Vanishing Present*, Massachusetts London, England: Harvard University Press Cambridge.
- TUMINEZ, A. (2000). *Russian Nationalism since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy*. USA Rowman & Littlefield Publishers.
- TURAN, Menaf (2011). "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, ss. 307-332

- TURAN, Refik (2013). “Azerbaycan’da Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Stalin ve Uygulamalarına Yaklaşım”, *Bilig*, Güz 2013 / Sayı: 67, ss. 273-294.
- TIMOSHENKO, Vladimir P. (1932). *Agricultural Russia and the Wheat Problem*. Stanford, CA: Food Research Institute, Stanford University, 1932; p. 86.
- VOLIN, B.M. (2004), *Sovyet Ülkesinde Sosyalizmin Zaferi İçin (1917-1947)*, (çev. İbrahim Okçuoğlu), İstanbul: Ceylan Yayınları.
- VOLKAVA (2012). "The Kazakh Famine of 1930–33 and the Politics of History in the Post-Soviet Space", <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-kazakh-famine-1930-33-and-the-politics-history-the-post-soviet-space> (01.02.2019).
- YERKEBULAN, Zhumashov (2010). “SSCB Devletinde Kolhoz ve Sovhoz Sisteminin Ortaya Çıkışı”, *Kamu Yönetimi Disiplini Sorunları Dersi*, Yayınlanmamış Çalışma, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF.